

Тувинский язык, 11 класс

Бурунгу улустун чанчылы-бile ол чыл бүрүзү тус-тузунда бот-шынарлыг болур дижир. Чижээлэрge, хаван чыл болза тараалаң – үнүш, дүжүт чаагай чыл. Чүгэ дээрge хаван болза хөрзүндөн чемненир, ынчангаш озук хаайы-бile хөрзүн коптарып ажылдаар амытан. Дагаа чыл болза күш амытан элбек болур. Күш болза чүнү-даа чиир – тараа, мочурга, суг курту-даа чиир. Ынчангаш база дыка бай чыл. Ооң-бile кады дагаа чылдың бир онзагай чүвези – шак үеде чазыг чок «болчаглыг чаагай чыл» дижир. Чүгэ дээрge дагаа хүнүн он ийи шагын дөгере алдаг чокка медээлеп алгырар, шак дег күш дижир. Ол чылын кижи аас-кежиинден озалдап, чыдып-даа калбас, далажып эрте-даа бербес, шынчы чыл апаары ол.

Бо-ла бүгүнү сен канчап билип алган сен дээрge, шагда бичии уруглар бот-боттарының чылын мактап, кагжыр-маргыжар боор чүве. Кижи бүрүнүн бодунуң чылының тускай мөзүзүн шыдаар-ла шаа-бile мактап билир

(С. Сарыг-оол)

1. Сөзүглелдиң стилин тодарадыңар.

2. Сөзүглелде нарын сестерни ушта бижээш, шын бижилгезин тайылбырлаңар.

3. Чангыс аймак кежигүннер-бile нарынчыттынган бөдүүн домактыушта бижиндер.

4. Аас-кежик деп сөстүң тыптып келген аргазын тодараткаш, оонморфемниг сайгарылгазын кылыңар.

5. Ийи үн илередир чангыс үжүк-бile демдеглеп бижийр үннер киргенсөстерни ушта бижээш, бадыткап тайылбырлаңар.

6. Кол сөс болгаш сөглекчили чүве ады-бile илереттинген домакты тодарадыңар.

7. Бешки домакта тире демдекти чүгэ салганын тайылбырлаңар.

8. Эвилел дузазы-бile кезектери холбашкан чагырышпаан нарын домакты тодарадыңар.

9. Домактың долу синтаксис-морфологтук сайгарылгазын кылыңар.

Чүгэ дээрge хаван болза хөрзүндөн чемненир, ынчангаш озук хаайы-бile хөрзүн коптарып ажылдаар амытан.

10. Сөзүглелден үзүндүгэ даянып, «Мээн чылым онзагайы» деп угаап бодаар чогаадыгдан бижиндер. Чоннуң аас чогаалының биче жанрларын ажыглаарын кызыдыңар.

Тувинская литература, 11 класс

Онаалга № 1. Тос шилги аyttыг Өскүс-оол» деп тоолдуң хевириң айтыңар: а) дириг амыттаннар дугайында тоол

б) анаа тоол

в) хуулгаазын тоол

Онаалга № 2. Улегер домактың ийиги одуруун тывар:

Ава кижси төлүм дээр, ...

а) ажы-төлү авай дээр б) ада кижи оглум дээр в) ажы-төлү шөлүм дээр

Онаалга № 3. Илдирмаа, Хаяжык кайы чогаалдың маадырлары-дыр? а) «Ангыр-оолдун тоожузу»

б) «Араттың сөзү»в) «Белек»

Онаалга № 4. А.Даржайның «Авамга чечээм» деп чогаалының жанрынайтыңар:

а) боодал сонетб) сонет

в) шүлүк

Онаалга № 5. К-Э. Кудажының бижээн шиизин айтыңар:а) «Четкер четкизи»

б) «Долуманың хуулгаазыны»в) «Найырал»

Онаалга № 6. Тыва чогаал шинчилекчизин айтыңар:а) М.А. Хадаханэ

б) Ш.Ч. Сат

в) М. Кенин-Лопсан

Онаалга № 7. Тыва литератураның үндезилекчилериниң бирээзи кымыл? а) М. Кенин-Лопсан

б) К-Э. Кудажыв) О. Саган-оол

Онаалга № 8. Тываның орус дылдыг чогаалчыларының бирээзи кымыл?а) И. Принцева

б) В. Татаровав) Л. Ооржак

Онаалга № 9. Кижиниң кылган ижи шынарлыг болур ужурлуг деп идея кайычогаалда илереттингенил?

а) В.Эренчин “Иий өңүк”

б) Д.Бегзи ”Өңүктер дугайында тоожу”в) О.Сувакпит “Арзылаң биле Пар”

Онаалга № 10. Маадырлыг тоолдарны айтыңар.а) «Тон-Аралчын хаан»

б) «Дөң-Хөөжүк»

в) «Тос шилги аyttыг Өскүс-оол»г) «Каңгывай-Мерген»

Онаалга № 11. «Арзылаң биле Пар» деп басняның автору кымыл?а) Салим Сүрүн-оол

б) Олег Сувакпит в) Юрий Кюнзегеш

Онаалга № 12. Дараазында үлегер домакта «азып калган сөстерни немепбижиңер.

Донгурактан ... чидиг, Тоолайдан ... чүгүрүк .

Онаалга № 13. Кайы чогаалдан алган үзүндү-дүр? Хөй сек орнуунгамаадырның адын бижээш, харылыланар.

... Узун көжээ Хая ашак Көжээки чөм ишикен соонда, Чадаганнааш олурууптар.

Кезек када ыйт чок орап. Уруу ... кыймыши дивес,

Сагыжы шуут эстип калыр.

Онаалга № 14. Тыва литературага эртем-фантастиктиг жанрының эгезин салган чогаалчыны айтыр.

А) Т. Кызыл-оолб) Л. Чадамба

в) Б. Хөвеңмей

Онаалга № 15. «Тыва литературада ава кижиниң овур-хевири» деп темага эсседен бижиңер.